

ДИАХРОННО РАЗВИТИЕ И СЪЩНОСТ НА СЪВРЕМЕННИТЕ НАКЛОНЕНИЯ В ИНДОЕВРОПЕЙСКИТЕ ЕЗИЦИ¹⁾

Биляна Михайлова, Никола Кръстев
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящата статия си поставя за цел да обобщи постигнатото през последните повече от сто години в сферата на реконструирането на системата на праиндоевропейското наклонение и да представи най-вероятния произход и развой на наклоненията в съвременните индоевропейски езици. Като методологична основа на сравнително-историческия подход е използвана теоретичната постановка на Байби и др. (1994) за диахронното развитие на модалните системи от агенс-ориентирана модалност през говорещ-ориентирана или през епистемична към подчинителна модалност. Този фокус върху целта и обекта на изследването позволяват на авторите да заключат, че в праиндоевропейския наблюдаваме вече състояние на говорещ-ориентирана модалност и че преходът от говорещ-ориентирана към подчинителна модалност със синтактично-оптативни функции на конюнктива на практика е резултат от промяната на езиковия тип в индоевропейските езици от активен към номинативен. Все пак, въпреки че в съвременните индоевропейски езици преобладаващата модална система е подчинителната, говорещ-ориентираните корени на тази подчинителност са проследими в редица явления, като купитивните функции на конюнктива, някои инюнктивни форми на императива, модалните употреби на бъдещето, миналото време и кондиционала и много други.

Keywords: mood; Indo-European linguistics; speaker-oriented modality

0. Наклонението обикновено е разглеждано във връзка с аспектually-темпоралните формации на глагола, най-вече защото често, макар и невинаги, тези три категории се маркират в глаголната словоформа (Palmer, 2001: 1). В някои езици обаче преплитането между вид, време и наклонение е много силно, напр. в инуит съществуват 11 наклонения (Mithun, 2004: 408) – три за главни изречения (индикатив, интерогатив и оптатив) и осем за подчинени (контемпоратив 1 – „когато в миналото“, контемпоратив 2 – „докато“, контемпоратив 3 – „в същото време, когато“, прецесив – „преди“, концесив,

контингентив – „всеки път, когато“, консекуентив – „защото“, и кондиционал – условие в бъдещето). По този начин, независимо от отсъствието на граматикализирани суфикси за време и аспект (те се предават с лексикални афикси), инуит изразява богата гама от аспектиално-темпорални отношения. Именно подобни случаи на смесване на модални и аспектиално-темпорални формации са предмет на настоящото изследване.

Основен обект на анализ представляват формите, които в индоевропейския (ие.) праезик са реконструирани като маркери за отделните наклонения в глаголната парадигма. А с проследяването на модалните съдържания и форми в основните дъщерни групи ще направим опит да обобщим диахронното развитие на наклоненията и да определим стойността и функцията им в ие. езици. С този подход работата цели да покаже, че при реструктурирането си праие. модална система сменя своя тип от говорещ-ориентирана (активен тип конструкция, основан на фактора „одушевеност“) към предимно подчинителна (организирана на базата на номинативни синтактични критерии). По тази причина застъпваме тезата, че опростяването на граматикализираните праие. наклонения не води до загуба на модални съдържания (с изключение може би на хипотетичното съществуване на инюнктив в праезика), а до реструктуриране на аспектиално-модално-темпоралната система, при което някои съдържания се модализират, други се темпорализират, а трети се смесват в преконфигурирани наклонения (напр. предимно хоративния праие. конюнктив постепенно става подчинително наклонение), но под една или друга форма продължават да съществуват в немалка част от съвременните индоевропейски езици.

1. Самата същност на наклонението, като категория, изразяваща отношението на говорещия към фактическата страна на изказването (Lyons, 1977: 319), води до възможността за синкретично изразяване на граматикализирани съдържания в съчетанията между наклонението и вида/времето. Наклонението обаче следва да се разбира много по-общо²⁾ и само като една от възможните реализации на модалността. Това, което различава наклонението от останалите възможни реализации на модалността (глаголни конструкции, модални наречия, цели подчинени изречения и др.), е степента на граматикализация – наклонението е по-граматикализираната форма за изразяване на модалност и обикновено функционира в изречението на основата на бинарна опозиция реалис/иреалис (Palmer, 2001: 4), докато модалните структури предават по-разнообразни оценъчни съдържания.

Байби разграничава четири вида модалности (Bybee et al., 1994: 177 и сл. сл.): ориентирана към агенса, ориентирана към говорещия, епистемична и подчинителна:

Агенс-ориентирана	Задължение	Говорещ-ориентирана	Императив
	Необходимост		Прохибитив
	Способност		Оптатив
	Желание		Хоратитив
	Намерение		Адмонитив
	Същинска възможност		Пермисив
Епистемична	Възможност	Подчинителна	Допълнителни
	Вероятност		За цел
	Умозакл. достоверност		За отстъпване
	Контрафактитив		

Фигура 1

Предимството на класификацията на Байби е обяснителната ѝ сила в диахронните изследвания (особено в съдържателен план), голямата ѝ слабост е в неравнопоставените системни стойности на четирите модални вида и в изключването на взаимовръзката им с аспектиално-темпоралните съдържания. Тази класификация по-скоро очертава възникването и последващото развитие на множество модални съдържания (от агенс-ориентираната през епистемичната или през говорещ-ориентираната към подчинителната). Понятийната модална йерархия на Палмър (Palmer, 2001) преодолява този недостатък, като включва в модалността аспектиални и темпорални съдържания (напр. модалните функции на миналото време³⁾ и аспектиалните свойства на динамичната модалност), но е чисто дескриптивна и няма диахронен характер. Предвид сравнително-историческия подход на нашето изследване за основа ще използваме диахронната класификация.

2. В ие. праезик са съществували следните модални формации: индикатив, императив, оптатив, конюнктив и по-малко вероятно инюнктив. Тези наклонения са засвидетелствани в гръцки и индо-ирански, а в останалите езици системата е доста по-опростена, като в хетски тя е двучленна: *индикатив/императив*. Липсата на оптатив и конюнктив в най-стария засвидетелстван индоевропейски език поставя под съмнение тяхната старинност. От друга страна, отгласното редуване в оптативния суфикс говори за неговата голяма архаичност. Интерпретацията на фактите зависи от това кои явления в хетски са архаизми и кои иновации, както и от това, дали ще приемем вариант на индо-хетската хипотеза, т.е. концепцията, че анатолийската група се е отделила от останалите индоевропейски езици по-рано и по тази причина не споделя много от общите за т. нар. *ядрен* индоевропейски наклонения.

Вероятно в най-ранния стадий наклоненията са характеризирали само т.нар. евентивни глаголи. Стаивните (изразени чрез индоевропейския пер-

фект) не са имали първоначално нито наклонения, нито среден залог (Sihler, 1995: 449). Възможно обяснение на тези факти е формулирано от Семерени (Szemerényi, 1996: 339), според когото първоначално перфектът е бил просто презенс, който се е противопоставял на сегашната система от историческата епоха не по време, а по характер на действието: глаголите на **-mi* са обозначавали действие, а глаголите на **-a* – състояния.

Бихме могли да предположим, че първична за праезика е именно опозицията действие/състояние или евентивност/стативност. Стативните глаголи, които първоначално не са били маркирани за наклонение и среден залог, дават началото на оптатива⁴⁾ (с темпорално значение на минало време) и на конюнктива (с темпорално значение на бъдеще време).

Независимо от първоначалния произход на наклоненията нека проследим накратко диахронното развитие на всяко едно от тях до най-древните документирані източници.

2.1. Императив

Императивът е наклонение, изразяващо волеизявление – молба или заповед. Той представя изразеното от глагола действие като недействително (т.е. което към момента на говорене не е настъпило), но което говорещият очаква да бъде реализирано в резултат на неговата молба или заповед. Към праие. период могат да бъдат отнесени формите на императива на тематичните глаголи, образувани от чистата основа, и тези с формантите **-dʰi* и **-tōdʰ*⁵⁾, а останалите са постпраие. (Meier-Brügger et al., 2003: 181). Като цяло, повелителното наклонение съществува във всички ие. езици въпреки някои разлики в парадигмата, което свидетелства за неговата архаичност и самостоятелност.

2.2. Инюнктив

Във формално отношение инюнктивът се характеризира с вторични окончания и липса на аугмент. Макар да прилича на безаугментен имперфект или аорист, той не е нито презенс, нито минало време. Функциите му се застъпват с тези на конюнктива, оптатива, императива и с тези на минало и сегашно време. Използва се най-вече за изразяване на отрицателни заповеди и всеобщи истини, като обикновено стои в главното изречение.

Въпреки че редица авторитети в индоевропеистиката още от Делбрюк (Delbrück, 1888: 353 – 360) застъпват тезата за съществуването на инюнктив в праие., тази хипотеза не е общоприета (вж. Kiparsky, 2005: 219 – 220, Lindquist, Yates, 2018: 2145) заради гореспоменатото противоречие между форма и функция. Докато Хофман (Hoffmann, 1967) го интерпретира като наклонение с основно съдържание *меморатив* (служи за споменаване и напомняне, а не за разказване на събития), за Кипарски (Kiparsky, 2005: 220) той не е нито време, нито наклонение, тъй като получава модалното и темпоралното си значение от контекста. Така за този автор инюнктивът е немаркирана, неспецифична за време и наклонение форма, която позволява на контекста да определи съдържанието му.

В дъщерните езици инюнктивът е засвидетелстван сигурно само в индо-иранската група. При отрицателните заповеди частицата *mā* поема функциите на заповед и забрана, така че глаголът може да се задоволи с нулево наклонение, каквото е инюнктивът (Kiparsky, 1968, 2005). Според т.нар. инюнктивна теория вторичните окончания са първоначални, а първичните съдържат частицата **-i-*, която означава *hic et nunc*. Инюнктивът е наследен от време, когато са съществували само вторични окончания. Но в индо-ирански той очевидно е късна иновация, обусловена от използването на аугмент като характеристика на миналото време, което би могло да означава, че миналото време се образува от инюнктивната форма чрез добавяне на аугмент (Kümmel, 2018: 1905).

2.3. Оптатив

Праие. оптатив изразява желания (купитив) и възможност (потенциал). При атематичните глаголи се образува със суфикса **-yéh₁-/*-ih₁-*, а при тематичните – с *-ou-* < **-o-uh₁*. Това наклонение е добре запазено в старогръцки⁶⁾ и индо-ирански. В останалите групи то претърпява различно развитие: в италийската и германската изгражда конюнктива, в балто-славянската се превръща в синхронен императив⁷⁾, в тохарския се запазва като оптатив (в тохарски А и Б), но става основа и на имперфекта в тохарски Б. Единствено в анатолийските езици няма засвидетелстван оптатив: формите му или са изгубени след отделянето от ие. езици, или анатолийската група се е отделила от праие., преди той да развие тази своя категория.

Забележителна е връзката на оптатива с миналото време. В гръцки език оптатив в подчинени изречения се употребява за изразяване на повтарящо се действие в миналото. В тохарски Б оптативът в значението си на потенциал дава начало и на формите за имперфект. Ето как обяснява този преход Краузе, който изследва имперфекти, произлизащи от оптативни форми в британските езици и в тохарски Б: *там, където повтарящо се действие в миналото е свързано с условие, трудно може да бъде открита разлика между потенциала (оптатив) и имперфекта, и от тези употреби оптативът разширява функциите си до индикативния имперфект* (Krause, 1950: 29). Малцан допълва, че освен в езиците, разгледани от Краузе, оптативи, означаващи минало време, са засвидетелствани и в средноиранските езици (Malzahn, 2010: 253). Това обаче би било напълно закономерно явление, ако приемем хипотезата на Семерени (вж. бел. 4), че оптативът използва вторични окончания, защото всъщност представлява минало време, стеснено в сферата на наклоненията.

2.4. Конюнктив

Въз основа на данните на Омировия гръцки, ранния ведически и ранния латински Дал (Dahl, 2013: 400) реконструира значението на праие. конюнктив като общо, бъдещо и хортативно. Други изследователи определят основното му модално значение като волитивно (Делбрюк) или дори експектативно, което обяснява проспективната му функция и затова се явява диахронно

по-древна функция от хортатива (Tichy, 2006: 104). Тези съдържания на конюнктивата произтичат от неговия произход – най-вероятно той възниква след разпадането на общия ие. (не е засвидетелстван в хетския) и етимологично е свързан с тематичното спрежение (Kuryłowicz, 1964 Rikov, 1983; Bozzone, 2012; Dahl, 2013).

Образува се с пълна степен на корена и суфикс (*-e/o-): кратковокален при атематичните глаголи и дълговокален при тематичните глаголи. Староиндийската парадигма включва първични и вторични окончания, като в гръцките диалекти се откриват следи от тази ситуация (Beekes, 2011: 274). Кратковокалният конюнктив при атематичните глаголи е засвидетелстван в индо-ирански, гръцки, латински и келтски. Като формална категория изразяването на волитивност и експектативност е изгубено в германските (Harðarson, 2017: 930) и славянските (Langston, 2018: 1552) езици. Отпада от употреба и в класическия санскрит с изключение на специална употреба в 1 л. Праие. конюнктив е основният източник на латинското бъдеще време, а праие. оптатив се превръща в латински и в германски в конюнктив. Тези данни потвърждават заключението на Дал (Dahl, 2013: 405), че тематичният конюнктив се открива единствено в езици с относително богата гама от наследени или специфични езикови маркери за бъдеще време.

3. Кратката панорама на диахронното развитие на наклоненията в праезика и древните ие. групи може да се илюстрира по следния начин:

Таблица 1

Наклонение Език/група	Индикатив	Оптатив	Конюнктив	Инюнктив	Императив
Анатолийска	+	- (частица <i>tan</i>)	- (частица <i>tan</i>)	-	+
Ядрен ие.	+	+	+	?	+
Гръцка	+	+	+	- реликти	+
Индо-иранска	+	+	+	+	+
Италийска	+	→ конюнкт.	→ футур	-	+
Германска	+	→ конюнкт.	-	-	+
Тохарски	+	+ тох. А, тох. Б → имперфект в тох. Б	- използват се инд. окончания на друг клас глаголи	- реликти в пратох.	+
Славянска и балто-славянска	+	→ императив и кондиционал	-	-	+

Сравнителната таблица показва няколко неща. На първо място, че опозицията индикатив-императив е стабилна и древна, засвидетелствана във всички езици с минимални промени във формата. Единствено при славянските езици се наблюдава смесване между оптативната и императивната парадигма, която може да бъде обяснена с модалното съдържание на третоличния императив, изразяващо по принцип желанието на говорещия, и цялостната насоченост на императива към бъдещето. Така разликата между 2 и 3 л. се запазва в славянската група, като свързаният с миналото оптатив става източник на формите за 2 л., а темпорално неутралният инюнктив поражда 3 л.

На второ място, впечатление прави изгубването на праие. конюнктив, чиято диахрония разкрива любопитни подробности. Въпреки че формално изчезва от ие. глаголна парадигма (с изключение на гръцки и санскрит, където по-късно отпада от употреба), очевидно системната му стойност остава значима, защото в италиейските и германските езици оптативът поема неговите функции, а в тохарски се изразява с презентната форма на друг клас глаголи. Това може да бъде обяснено единствено през призмата на граматикализацията на конюнктива. Първоначалното хортативно и волитивно съдържание изчезва от глаголната му парадигма (или се лексикализира), но подчинителната му функция остава. Това потвърждава теорията на Байби и др. (Bybee et al., 1994: 213 – 214), според които:

Конюнктивите с различен произход имат едно общо помежду си – подчинителната им употреба се появява много късно в граматикализацията им. Всъщност след разпространението на подчинителната функция единственото бъдещо развитие пред тези грамми е тяхното постепенно изчезване от езика. Нашето внимание тук е насочено към изясняване на причините, поради които формантите, първоначално обозначаващи агенс-ориентирана модалност, евентуално са се превърнали в конюнктив...

В случая на праие. обаче това не е точно така. Агенс-ориентираната модалност е част от пропозиционалното съдържание на изречението (смисълът на изречението определя външни и вътрешни условия за довършване на действието от страна на извършителя) и затова не следва да бъде считана като същинска модалност (Bybee et al., 1994: 177). В постановката на Байби и др. тя служи като диахронен източник на повечето съдържания, граматикализирани като модални. В този смисъл, говорещ-ориентираната модалност се явява първата диахронна система, при която не се регистрират условия пред агенса, а говорещият е този, който налага тези условия на събеседника. При нея влиянието на фактора „одушевеност“ е много силно – не вътрешни и външни обстоятелства, а одушевеният говорещ поставя условията си над извършителя на действието. По

тази причина може да очакваме, че активните езици биха притежавали такъв тип система.

Сравнително богатата праие. модална система отразява именно характеристиките му на активен език (отличаващ се с евентивна/стативна, или иначе казано –активна/инактивна, двудялба на глаголите) с говорещ-ориентирана модалност. Вероятно в най-ранния му стадий наклоненията са характеризирали само т.нар. евентивни глаголи. Всичко това показва, че дори на по-ранен етап модалността да е била агенс-ориентирана, зависеща от контекста, в праие., и особено в ядрения ие. (с реконструирани самостоятелно функциониращи наклонения), модалният тип вече е бил говорещ-ориентиран (*срв.* Bozzone, 2012: 13, според която намерението, агенс-ориентирана модалност, е видимо най-старата употреба, докато императивът и хортативът, две говорещ-ориентирани модалности, представляват по-късни иновации).

От друга страна, тясната връзка между конюнктива и проспективността проличава в последващото развитие на бъдещото време в италийската група от ядрения ие. конюнктив. Тези факти доказват, че към момента на отделяне на италийската група съдържанието на това наклонение е смесено темпорално-модално. Това потвърждава тезата, че в праие. конюнктивът е говорещ-ориентирано наклонение, което, след като започва да губи семантиката си, се превръща в синтактично подчинително наклонение. Макар на пръв поглед този преход да изглежда голяма стъпка, той е лесно обясним на фона на общото преструктуриране на езиковата система от активен към номинативен контенсивен тип. С други думи, след изгубване на признака „одушевеност“, който лежи в основата на опозицията между активна (организирана около агенса) и инактивна (стативна) синтактична конструкция, експектативната (проспективна), хортативната и волитивната функция на конюнктива се губят и остава неговата подчинителна функция, която е формално и отчасти семантично изпълнена от оптатива.

Оптативът, подобно на императива и хортатива, също е говорещ-ориентирано наклонение, пряко свързано с условията, които говорещият иска да наложи на агенса. Той е особено значима парадима в системата на ядрения ие. глагол, тъй като става първоизточник за образуването на конюнктива в италийската и германската група и на императива и кондиционала в балто-славянската. Влиянието му е толкова съществено, че останки от връзката оптатив/минало време наблюдаваме и в съвременните ие. езици⁸⁾. Така оптативът овладява неимперативното наклонение и с модалното си съдържание гласка конюнктива към подчинителност дори в главното изречение. Защото купитивът винаги е подчинителен от гледна точка говорещия и когато влиянието на одушевления говорещ изчезва в номинативния строй, съдържанието му се кондензира в оптатив-

но-конюнктивна подчинителност. Всички останали модално-темпорални съдържания придобиват темпорална форма (напр. учтивият кондиционал в испанския и английския, купитивният конюнктив в главни и подчинени изречения с различни подлози в испанския, модалните употреби на бъдеще време, нереализуемото минало време и т.н.).

4. Заключение

Агенс-ориентираната модалност е предходен и нестабилен начален диакхронен етап в развитието на модалността. В случая на реконструирания модални форми в праие. наблюдаваме вече състояние на говорещ-ориентирана модалност, при която е съществувала сравнително богата модална система от пет наклонения, от които в ие. езици са наследени пряко само две – индикатив и императив. Инюнктивът е слабо засвидетелстван в ие. семейство и бързо изчезва (с изключение на индо-иранските езици). С прехода от активен към номинативен тип произхождащият от проспективния експектаив и хортатива конюнктив също постепенно изчезва от парадигмата (или се превръща във футур), а оптативът изгражда новото конюнктивно-оптативно наклонение и го насочва към подчинителността. По тази причина може да приемем, че преходът от говорещ-ориентирана към подчинителна модалност със синтактично-оптативни функции на конюнктива на практика е резултат от промяната на езиковия тип в ие. езици от активен към номинативен. Все пак въпреки че в съвременните ие. езици преобладаващата модална система е подчинителната (тъй като са номинативен тип езици), говорещ-ориентираните корени на тази подчинителност са проследими в редица явления, като купитивните функции на конюнктива, някои инюнктивни форми на императива, модалните употреби на бъдещето, миналото време и кондиционала и много други.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Настоящото изследване е осъществено в рамките на научноизследователския проект на тема „Балканските езици като еманация на етно-културната общност на Балканите (типология на глагола)“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към МОН с договор за финансиране на научноизследователския проект № ДН 20/9/11.12.2017 г.
2. Изследванията на модалните особености на различни езици по света (напр. Palmer, 2001) показват, че модалните значения далеч надхвърлят изложената тук дефиниция и дори може да се окаже невъзможно точното дефиниране на същностното съдържание на модалността и на наклонението като нейно граматикализирано проявление (Bybee et al., 1994: 176).
3. В условните изречения миналото време понякога обозначава неосъществимо условие.

4. Семерени (Szemerényi, 1996: 336 – 7) подчертава, че модалното съдържание на опатива е вторично на темпоралното му значение на минало време, което е стеснено до наклонение със съответните му функции.
5. Показващ действие, което трябва да се случи в близкото бъдеще (футурален императив): ‘тогава ти трябва...’. Възможно е самият суфикс да е аблативната форма на местоимението *to, със значение ‘отсега нататък’ (Beekes, 2011: 277).
6. В старогръцкия намалява употребата на опатива още през елинистичния период, в Новия завет това наклонение се среща рядко, а няколко века по-късно изчезва (Sihler, 1995: 449).
7. В славянската група освен за императивни форми най-вероятно опативът е първоизточник и на условната парадигма на глагола „съм“ bīmь, bi, bi, bīmь, biste, bišę/bq (Langston, 2018: 1554).
8. Палмър (Palmer 2001: 203 – 221) дава редица примери, като аористния опатив в гръцкия, миналите времена на модалните глаголи may и will и миналото време за изразяване на нереални условия в английския, кондиционала в испанския и други.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Beekes, R. S. P. (2011). *Comparative Indo-European linguistics: an introduction*. Amsterdam, Philadelphia, PA: John Benjamins B.V.
- Bozzone, Ch. (2012). *The PIE Subjunctive: function and development*. In H. C. Melchert (Ed.), *The Indo-European Verb*. Proceedings of the Conference of the Society for Indo-European Studies, Los Angeles 13 – 15 September 2010 (pp. 7 – 18). Reichel Verlag: Wiesbaden.
- Bybee, J., Perkins, R. & Pagliuca, W. (1994). *The evolution of grammar. Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Dahl, E. (2013). The Indo-European Subjunctive and its Origin as a Present. *Journal of Indo-European Studies*, 41 (3 – 4), 393 – 430.
- Delbrück, B. (1888). *Altindische Syntax*. Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.
- Hardarson, J. A. (2017). The morphology of Germanic. In: Klein, J., Joseph, B. & Fritz, M. (Eds.), *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics: An International Handbook* (pp. 913 – 954). Berlin, Boston, MA: De Gruyter.
- Hoffmann, K. (1967). *Der Injunktiv im Veda*. Heidelberg: Winter.
- Kiparsky, P. (1968). Tense and mood in Indo-European syntax. *Foundations of Language*, 4(1), 30 – 57.
- Kiparsky, P. (2005). The Vedic Injunctive: Historical and Synchronic Implications. In: R. Singh, *The Yearbook of South Asian Languages*

- and Linguistics* (pp. 219 – 235). Berlin, Boston, MA: Mouton de Gruyter.
- Krause, W. (1950). The Imperfect in British and Kuchean. *Journal of Celtic Studies*, 1(1), 24 – 34.
- Kümmel, M. J. (2018). The morphology of Indo-Iranian. In: Klein, J., Joseph, B. & Fritz, M. (Eds.), *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics* (pp. 1888 – 1924). Berlin, Boston, MA: De Gruyter.
- Kuryłowicz, J. (1964). *The Inflectional Categories of Indo-European*. Heidelberg: Winter.
- Langston, K. (2018):. The morphology of Slavic. In: Klein, J., Joseph, B. & Fritz, M. (Eds.), *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics* (pp. 1538 – 1557). Berlin, Boston, MA: De Gruyter.
- Lundquist, J. & Yates, A. D. (2018). The morphology of Proto-Indo-European. In: Klein, J., Joseph, B. & Fritz, M. (Eds.), *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics* (pp. 2079 – 2195). Berlin, Boston, MA: De Gruyter.
- Lyons, J. (1977). *Introducción a la Lingüística Teórica*. Barcelona: Teide.
- Malzahn, M. (2010). *The Tocharian Verbal System*. Leiden: Brill.
- Meier-Brügger, M., Fritz, M. & Mayrhofer, M. (2003). *Indo-European Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Mithun, M. (2004). *The Languages of Native North America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rikov, G. (1983). *Origin of the subjunctive in the Indo-European languages. Auto-review of the dissertation for the scientific grade "Candidate of philological sciences"*. Sofia. [Риков, Г. (1983). *Произход на конюнктива в индоевропейските езици. Автореферат на дисертация за присъждане на научната степен „Кандидат на филологическите науки“*. София].
- Sihler, A. L. (1995). *New comparative grammar of Greek and Latin*. Oxford: Oxford University press.
- Szemerényi, O. J. L. (1996). *Introduction to Indo-European Linguistics*. Oxford: Oxford University press.
- Tichy, E. (2006). *A Survey of Proto-Indo-European*. Bremen: Hempen.

DIACHRONIC DEVELOPMENT AND NATURE OF THE MOODS IN THE CONTEMPORARY INDO-EUROPEAN LANGUAGES

Abstract. The purpose of this article is to summarize what has been achieved over the past 100 years in the field of reconstruction of the system of the Indo-European mood and to present the most probable origin and development of moods in the contemporary Indo-European languages. As methodological basis of the comparative-historical approach was used the theory of Bybee et al. (1994) for the diachronic development of modal systems from agent-oriented modality through speaking-oriented or epistemic to subordinate modality. This focus on the purpose and the subject of the study allows the authors to conclude that in the Indo-European proto-language we are already observing a state of speaker-oriented modality and that the transition from speaker-oriented to subordinate modality with the syntactic and optative functions of the subjunctive is in fact the result of the change of the linguistic type of the Indo-European languages from active to nominative. Still, though in modern IE languages the predominant modal system is the subordinate one, the speaker-oriented roots of this subordination can be traced back to a number of phenomena such as the cupitive functions of the subjunctive, some injunctive forms of the imperative, the modal uses of the future, of the past tense and the conditional, and many others.

✉ **Dr. Bilyana Mihaylova, Assoc. Prof.**

Department of General, Indo-European and Balkan Linguistics
University of Sofia
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: bilydim@gmail.com

✉ **Dr. Nikola Krastev**

Department of Spanish and Portuguese Studies
University of Sofia
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: nikolacr@gmail.com